

Вступ

Людина і суспільство, один і багато – що первинніше, що має більшу вартість? Відповідь на таке, здавалося б, простеньке запитання має далекосяжні наслідки для людства. Якщо віддамо перевагу першій складовій цієї пари, то це означатиме, що заради реалізації своїх цілей будь-хто може діяти так, як забажає, незважаючи на інтереси інших, оточуючих його людей. При протилежній позиції ми допускаємо, що для здійснення загального добра суспільства можна пожертвувати інтересами чи, навіть, життям окремих осіб. Людство в різні періоди свого існування схиялось на користь то одного, то другого підходу, досвідчуючи односторонність кожного з них та пов'язані з нею небезпеки. Тому так важливо знайти оптимальне співвідношення одного і багатьох, що допоможе у організації не тільки державного, але й церковного життя, бо Церква також суспільність, а не якась абстрактна реальність.

Якщо поглянемо на ситуацію у світі взагалі чи в Україні зокрема, то попри всі культурні, ментальні чи економічні відмінності зауважимо одну спільну рису. Це – криза суспільства, криза відносин між людьми, що спричиняє проблеми як всередині якогось суспільного угруповання (Церкви, держави, організації), так і між ними. Спробувавши різноманітні політичні системи, людство на власному досвіді вже переконалось у недоліках анархії, рабовласництва, імперіалізму як форм організації співжиття громадян. У недалекому минулому людська суспільність відчула загрозу комуністично-соціалістичної та нацистської ідей, зауваживши небезпеку нівеляції ними вартості людської особи. Щораз більше лунають голоси, які критикують капіталістичний тип відносин, що, звільнивши людину від обмежень свободи її діяльності іншими, відокремивши особу від суспільства, витворили індивідуума, хотілося б сказати самодостатнього, та ні. Переконуємось, що закрита у стінах власних інтересів людина відчуває свою самотність, обмеженість. Індивідуалізм у крайніх своїх формах є прямою загрозою збереження людства як такого. Протягом історії перед Церквою поставали спокуси прийняття отих різноманітних світських моделей для упорядкування своєї власної структури. Залишмо комусь іншому проаналізувати, що саме і як вплинуло на організацію Церкви як інституції. Зараз констатуємо тільки той факт, що ці світські впливи створювали проблеми, як внутрішні (спотворення розуміння відносин між християнами аж до протиставлення клиру і мирян), так і зовнішні (труднощі, пов'язані з розумінням Церкви чи то як одного монолітного організму, що складається з частин, чи як набору незалежних, окремих “організмів”). Виникла дивна ситуація, коли Церква як заснована Господом спільнота, що мала б бути зразком гармонійного співжиття людей, явити собою оце досконале “суспільство”, зараз, як це не парадоксально, дає різні, часом суперечливі, відповіді. Церква, виразивши ще у I тисячолітті свої тріочний та христологічний догмати, і досі дискутує над еклезіологією, пропонуючи їй різні, суперечливі моделі. Чи не є це однією з причин, чому сьогодні маємо поділ Церков? Не заперечуючи самої можливості існування різних еклезіологій в

залежності від різних богословських підходів, нам слід відзначити потребу якогось одного основного та водночас інтегруючого чинника, який би визначав їхню суть та таким чином запобігав їх протиставленню.

У сучасному еклезіологічному діалозі було б добре взяти до уваги ті речі, які протягом довгих століть користуються беззаперечним авторитетом та завжди мали велике значення для усіх християн. Цією спільною для усіх точкою виходу могла б стати Свята Тайна Євхаристії, яка, як відзначають дослідники, ще з апостольських часів відіграла величезну роль у самоусвідомленні християн як Церкви. У Святій Тайні Євхаристії у всій повноті реалізується Тіло Христове. Це дозволяє нам, використовуючи образ Церкви як Тіла Христового, зробити наступні висновки. В Ісусі Христі, згідно христологічного догмату, домінує Божественна Особа Богочоловіка, що володіє Божою і людською природами. Тому в еклезіології потрібно відмовитись від спроб висунування на перше місце людського елемента через накидання світських моделей для організації церковної структури. Це є аналогією несторіанства у еклезіології як спроби розглядати Церкву через призму передусім іманентного, більш притаманного нам, актуального елемента. Точкою виходу тут має бути саме Божий або есхатологічний момент. Церква повинна жити своє земне життя реаліями Царства Божого, бо тільки у такому випадку перед людством відкриваються перспективи зростання. Тут, правда, можемо наразитись на небезпеку монофізитства як нехтування її земним характером. Та все ж таки цей підхід запобігає надмірній історизації Церкви, бо допомагає подолати небезпеку ототожнення її з черговим державним ладом.

Віднайдення правильного місця Євхаристії у Церкві могло б допомогти узгодженню протиріч різноманітних еклезіологій. Робота в цьому напрямку зараз ведеться. На Заході важливу роль Євхаристії у формуванні Церкви відзначає, зокрема, відомий католицький богослов Анрі де Любак. На православному Сході про це пишуть такі богослови, як О.Шмеман, Й.Мейєндорф, Н.Афанасьєв та Й.Зізіулас. На працю “Eucharist and Catholicity” (“Євхаристія і католицькість”) останнього ми й будемо опиратись. Йоан Зізіулас – один із найпомітніших православних богословів нашого часу, Митрополит Пергамський, визначний діяч у екуменічному діалозі... У своїй творчості йому вдалося вміло синтезувати спадщину Святих Отців Церкви та подати її у світлі потреб теперішнього церковного життя.

Висловлений у праці Зізіуласа досвід є надзвичайно цінним у наш час, тому ми вибрали за основу для цієї дипломної роботи саме його твір. Її спробуємо виконати методом аналізу твору “Євхаристія і католицькість” Йоана Зізіуласа та синтезу результатів досліджень інших авторів, що стосуються нашої теми. При написанні цієї праці з огляду на мовний бар'єр, недоступність необхідних книг та з інших об'єктивних причин перед нами постали певні труднощі у підборі літератури. Як джерельний матеріал тут використані твори Й. Зізіуласа, в основному зібрані у збірнику “Being as communion”. Допоміжними для нас були праці таких богословів, як О.Шмемана, Н.Афанасьєва, Анрі де Любака та інших. Книги останніх відігравали значну роль у формуванні нашого уявлення про тонкощі євхаристійної еклезіології. Необхідно зауважити, що факт використання нами думок певних авторів для яскравішого висвітлення поглядів Йоана Зізіуласа не є свідченням тотожності їхнього з ним мислення в цілому. Переклади вжитих тут цитувань з іноземних видань - виконані нами особисто, тому просимо вибачення за можливу їх недосконалість.

У нашій роботі ми хочемо торкнутись такого полемічного поняття, як “католицькість”,

віднайдення правильного сенсу якого могло б розв'язати багато проблем у Церкві, як внутрішніх, так і зовнішніх. Саме слово “католицький” походить від грецького καθ'ολωv, що у перекладі означає “згідно цілого”. Коли його вживають по відношенні до Церкви, то перекладають як “вселенський”, “універсальний”, “соборний”..., але така відмінність перекладів – ніщо у порівнянні з різницею розумінь суті, яка стоїть за ними. У принципі можна погодитись із усіма цими варіантами, хоч жоден із них у повній мірі не відображає тієї характерної риси Церкви, яка позначається словом “католицькість”. Кожен підкреслює якийсь один момент, що при нехтуванні іншими створює небезпеку звуження і спотворення справжнього сенсу. Тому в пошуках відповідника в українській мові не потрібно зупинятись суто на лінгвістичному моменті та задовільнятися простим перебиранням синонімів. Важливим є не ззовні накладати якийсь термін і таким чином зредуковувати сенс католицькості, а з'ясувати, яку суть позначає це слово. Наша праця побудована таким чином, що розкриває два полюси католицькості. Церкву ми починаємо розглядати насамперед як конкретну людську спільноту, а не просто як якусь абстрактну дійсність. У першому розділі через аналіз католицького характеру Тайни Євхаристії та її вирішальної ролі в житті Церкви, ми спробуємо продемонструвати, що помісна євхаристійна спільнота на чолі зі своїм єпископом вже являє собою католицьку Церкву, бо є зібранням багатьох людей різних покликань та станів. Це є образом есхатологічної реальності Царства Божого, яке Церква й являє. У цьому ж розділі ми також торкнемось того, як католицькість проявляється в особливостях структури помісної Церкви. На даному етапі сенс католицькості ми позначаємо словом “соборність”. У другому розділі від розгляду внутрішніх особливостей помісної Церкви, що існує у конкретному місці та у конкретний час ми переходимо до її зовнішніх характеристик. Тут ми розглянемо Церкву з точки зору існування багатьох Помісних Церков на різних місцях і у різні часи, з'ясуємо відносини між ними. Католицькість з огляду на просторово-часовий характер Церкви ми позначатимемо словом вселенськість. Звичайно, терміни “соборність” та “вселенськість” можна було б замінити й іншими, навіть поміняти місцями, вживаючи перший стосовно помісної Церкви як євхаристійного зібрання, а другий – ведучи мову про сопричастя помісних Церков у просторі. Вибір на користь запропонованого тут варіанту зумовлений особливостями української мови. Слова “собор”, “збір”, “збори” ми вживаємо переважно по відношенні до дрібніших речей (наприклад, не “збори держав”, а “збори політиків”, “збори вчителів”; не “збір стад”, а “збір тварин” і так далі...). А слово “вселенськість” містить у собі натяк на щось загальніше, глобальніше... Саме такими значеннями ми й будемо оперувати у головній частині нашої праці.

Висновки

У нашій роботі ми торкнулись дуже неоднозначних аспектів християнської доктрини. Ми висвітлювали тему тієї сфери богослов'я, над головними елементами якої ще ведуться дискусії. Як відомо, протягом історії Церква не зуміла випрацювати спільних еклезіологічних підходів, про що яскраво може засвідчити приклад екуменічних дискусій. У сучасному світі свій вагомий вклад у цей процес творення еклезіології вніс Йоан Зізіулас. У його баченні вона постає передусім як євхаристійна. Цінність такої еклезіології надзвичайно велика, як для богословів християнського Сходу, так і Заходу. Проте, не слід перебільшувати її значення, догматизуючи не завжди однозначні

висновки, які з неї випливають. Незважаючи на всі свої позитиви, евхаристійна еклезіологія, не є виключною, єдиною у Церкві, а однією серед інших. Про це висловлюються і самі православні богослови. Ми, враховуючи специфіку нашої праці, не претендували тут висвітлити всю повноту концепції евхаристійної еклезіології Йоана Зізіуласа. Саме тому ми вели мову про неї, виходячи з певної сторони. Ми торкнулись такої риси Церкви, як католицькість. Висловлюючись коротко, можна зробити висновок, що у Йоана Зізіуласа це поняття означає досконале співвідношення “одного” і “багатьох”. На помісному рівні - у єпархії як помісній Церкві - воно полягає у зібраності людей всяких націй, соціальних станів, професій, різноманітних церковних служінь і т. д. без применшення гідності будь-якої людини чи служіння так, що немає диктату ні особи над спільнотою, ні спільноти над особою. Це є образом есхатологічної реальності Царства Божого, започаткованого вже тепер у Церкві. Завдяки такому критерію вже помісна Церква вважається Католицькою. На вселенському рівні католицькість Церкви передбачає єдність у часі і просторі всіх евхаристійних спільнот як помісних Церков без віддання переваги жодній із них. Проте католицький характер такої єдності рівних за своєю евхаристійною природою Церков не виключає можливості існування їхніх особливих, можемо висловитись, особових, служінь.

Підводячи підсумки нашої праці, можемо коротко окреслити місце еклезіології Йоана Зізіуласа на тлі загальної перспективи. Він йде в руслі мислення і підходів Святих Отців першого тисячоліття, що дещо призабулися протягом історії. Наш автор є продовжувачем справи Ніколая Афанасьєва, який у ХХ столітті наново відкрив евхаристійну еклезіологію. Безумовною заслугою цих двох авторів є те, що вони представили альтернативу так званій “універсалістській” еклезіології, яку критикують за надмірну географічну глобалізацію Церкви. Згідно такої концепції остання виступає передусім як видимий монолітний організм, складений з багатьох частин і розповсюджений по світі. Але між їхніми концепціями існує суттєва відмінність. Критикуючи вище нами згадувану еклезіологію, Ніколай Афанасьєв, як це часто стається, коли ти є першопрохідцем у чомусь, зробив іншу помилку, бо проголосив ізольованість та самодостатність кожної, висловлюючись мовою універсалістської еклезіології, “частини” – помісної евхаристійної спільноти. Звичайно, не можна категорично стверджувати, що він заперечує єдність помісних Церков. Але це співвідношення між ними є якимсь віртуальним, бо його не можна зауважити на конкретному прикладі. Йоан Зізіулас, спираючись на традицію Церкви, а особливо на свідчення перших століть її історії, намагається збалансувати крайнощі обидвох підходів. Він критикує Ніколая Афанасьєва за нехтування ним потребою видимої еклезіальної структури, яка б відображала єдність помісних Церков, хоч підтримує його у наголошенні особливої ролі Євхаристії в їх формуванні. Порівняно з ним він робить крок назустріч універсалістській еклезіології, наголошуючи на взаємозалежності помісних евхаристійних спільнот. Ще однією відмінністю еклезіологій Ніколая Афанасьєва та Йоана Зізіуласа є їхні різні точки виходу. В той час, коли перший розглядає Євхаристію як конститутивний момент Церкви, виходячи з Тайної Вечері, то для другого вона насамперед образ майбутніх реалій Царства Божого. Есхатологізм проходить через усе богослов'я Йоана Зізіуласа. Деколи це навіть є причиною певних труднощів. Наш автор змальовує ідеал, який важко здійснити в реальних умовах. Хіба служіння Євхаристії певною групою людей (чи навіть усім людством) означає, що автоматично настає Царство Боже? Але саме до такого парадоксального висновку можуть нас привести його підходи. На нашу думку його евхаристійній еклезіології бракує

динамічного аспекту постійного доростання людства до досконалих, евхаристійних, католицьких взаємовідносин. Звичайно, Йоан Зізіулас зауважує динамічний аспект, але розуміє його в іншому сенсі, приписуючи його насамперед дії Святого Духа. Він не надає належної уваги потребі зусиль людства у напрямку реалізації католицькості. На нашу думку, в такій поставі є небезпеки монофізитства в еклезіології. Розуміння католицькості у контексті доростання дозволяє розглядати соборність Церкви, її католицькість на помісному рівні, що передбачає єдність багатьох в одному, не у категоріях є вона чи нема, в залежності від певних умов, а в категоріях її постійного ставання. Вселенськість Церкви при такому підході можна розглядати як становлення єдності помісних Церков. А справжню єдність являє в обох випадках тільки Царство Боже. Знаком взаємозближення можна вважати поступове зникнення роздробленості. На рівні єпархій це означає їх інтеграцію у глобальніші церковні структури, належної вартості яким не надає Йоан Зізіулас, хоч і не можна заперечувати його безумовних переваг порівняно з його попередником Ніколаем Афанасьєвим. Тут можна багато почерпнути від західного, більш просторового, розуміння католицькості. При цьому, щоб не потрапити у крайнощі універсалістської еклезіології, необхідно пам'ятати геніально запропоноване Йоаном Зізіуласом співвідношення одного і багатьох. Проте, одночасно слід висунути претензії щодо непослідовності нашого автора у його наголошуванні множинності, що, можливо, зумовлено його конфесійною приналежністю. Якщо використовувати для пояснення взаємовідносин між помісними Церквами тріадологію кападокійців, що він і робить, то не слід забувати і їх вчення про монархію Отця як особової підстави єдності Осіб Пресвятої Тройці, а цього йому якраз бракує. Але саме таким чином можна було б відшукати властивий зміст служіння папи як Глави Римської Церкви, уникаючи крайнощів його нівеляції православними та надмірного підкреслення римо-католиками. Але все-таки не можна недооцінювати богословську геніальність творчого доробку Йоана Зізіуласа. Його ще потрібно належним чином дослідити. Усвідомлення підходів цього великого богослова могло б принести великі плоди. Наша робота торкається тільки якоїсь частини його еклезіології, а тому не претендує на висвітлення всієї широти його думки.

Зміст	
Вступ.....	3
Розділ I Католицькість як соборність	
I. 1. Католицькість і евхаристія у спадщині Церкви.....	8
I. 2. Католицькість евхаристійного зібрання.....	16
I. 3. Служіння у Церкві.....	24
II. Католицькість як вселенськість	
II. 1. “Католицька Церква у світі”.....	32
II. 2. Вираження католицькості у світі.....	39
II. 3. Католицькість Церкви в історії та її вираження.....	46
Висновки.....	53
Використані джерела і література.....	57